

OSTOKSILLA VEROVAROIN

Julkiset hankinnat kehitysmaista ja niiden eettisyys

FINNWATCH 2/2006

FinnWatch on kansalais- ja ay-järjestöjen vuonna 2002 perustama verkosto, joka ylläpitää tietotoimistoa. Se tarkkailee suomalaisia ja tänne vahvasti sidoksissa olevia yrityksiä maailman takapihoilla. Silmäteriämme ovat ihmis- ja työelämänoikeudet, ympäristö ja sosiaalinen kehitys.

Yhteystietomme:
Kotkankatu 9, III kerros
00510 Helsinki
puh. (09) 2280 8350
gsm 044 5744 744
fax (09) 2280 8200
info@finnwatch.org
www.finnwatch.org

© FINNWATCH

Aineiston käyttöä suositellaan, mutta lähde on mainittava. Raportti löytyy myös FinnWatchin verkkosivuilta pdf-muodossa.

Kirjoittaja: Päivi Pöyhönen
Tuottaja: Eeva Simola
Ulkoasun suunnittelu: Petri Kuokka, Aarnipaja Ky
Taitto: Elina Ahonen, Genuine Design
Kansikuvat: Ansell, sairaalahansikkaiden valmistusta Malesiassa; Timo Kuronen, suomalaisen tullivirkailijan asua tarkistetaan Logonetin tehtaalla Bangkokissa

FinnWatch saa varoja ulkoasiainministeriön kehityspoliittisen viestinnän tiedotustuen määrärahoista.

OSTOKSILLA VEROVAROIN

Julkiset hankinnat kehitysmaista ja niiden eettisyys

FINNWATCH / Päivi Pöyhönen

Marraskuu 2006

SISÄLTÖ

JOHDANTO	4	5.1 Barcelonan puistotyöntekijöillä eettiset vaatteen	
1 LÄHTÖKOHTINA IHMISOIKEUDET JA KEHITYSPOLI- TIikka	4	5.2 Ruotsin puolustusvoimat vaatii kunnioittamaan ILO:n sopimuksia	
1.1 Hankintojen kirjo ja kääntöpuoli		5.3 Mariestadin kaupunki loi uudet pelisäännöt	
1.2 Yritykset ovat alkaneet vaatia eettisyyttä		5.4 Utajärvi, Suomen ensimmäinen Reilun kaupan kunta	
2 JULKINEN SEKTORI ON SUURI OSTAJA	6	6 KOHINAA, BOIKOTTEJA JA KAMPANJOINTIA RUOTSISSA	12
3 VALTION HANKINTAA OHJAA NEUVOTTELUKUNTA	6	6.1 Katukivet ja sairaalatekstiilit	
3.1 Valtion hankinnat lukuina		6.2 Kunnallisvirkamiesten ay-liitto aktiivisena	
3.2 Hanselilla on satoja toimittajia		7 KAUPANKÄYNNIN PILARIT: AVOIMUUS, TASAPUOLISUUS JA SYRJIMÄTTÖMYYS	14
3.2.1 Hankinnat Euroopan suurimmalta työvaateyhtiöltä		7.1 Suomen hankintalaki valmisteilla	
3.2.2 Armeijan paidat ommellaan Thaimaassa		7.2 Direktiivit: ekomerkintä, eettinen - tai vastaava	
4 SUOMEN KUNNAT LISÄÄVÄT YHTEISTYÖTÄ	9	7.3 Tarjouskilpaan myös EU:n ulkopuolelta	
4.1 Kuntasektorin hankinnat lukuina		8 OHJEET PUUTTUVAT, MILLAISET MAHDOLLISUUDET EETTISIIN HANKINTOIHIN?	15
4.1.1 Sairaaloille tulee tekstiilejä Kiinasta, kerta- käyttökäsineitä Thaimaasta ja saksia Pakistanista		8.1 Eettisiä toimitusehtoja voi asettaa eri vaiheissa	
4.1.2 Suuri osa katu- ja reunakivistä on peräisin Kiinasta		PÄÄTELMÄT	16
4.1.3 Puitesopimuksissa reilun kaupan tuotteita, osto yhä vähäistä		LÄHTEET	18
4.2 Kuntaliitto ja KTM neuvovat hankinnoissa		HAASTATTELUT	18
5 ERILAISSIA TEKOJA EUROOPASSA	11	LOPPUVIITTEET	19

JOHDANTO

Julkiset hankinnat muodostavat merkittävän menoerän bruttokansantuotteesta sekä Suomessa että EU:ssa. Samalla julkinen sektori on suuri ostaja ja suunnan näyttäjä. Kuitenkin vasta viime vuosina on alettu puhua julkisten hankintojen eettisyydestä eli siitä, pitäisikö YK:n ja muiden organisaatioiden määrittämiä ihmis- ja työelämän oikeuksia sisällyttää tavarantoimittajille esitettäviin vaatimuksiin ja miten tehdä se hankintalainsäädäntöä noudattaen. Myös Suomessa on viriämässä keskustelu tästä aiheesta.

Reilun kaupan tuotteet ovat tuttuja monille kunnille ja muille julkisille ostajille. Suomessa Reilun kaupan kunta -arvonimi on myönnetty ainakin yhdelle kunnalle, Utajärvelle, joulukuussa 2004. Reilun kaupan tuotteet ovat yksi esimerkki eettisistä hankinnoista. Ne takaavat oikeudenmukaisen korvauksen kehitysmaiden viljelijöille ja työntekijöille. Perustavanlaatuiset ihmis- ja työoikeudet tulisi kuitenkin voida taata kaikille tavaroidemme valmistajille erityisesti halvan työvoiman maissa.

Tämän esiselvityksen tarkoituksena on tarkastella suomalaisia julkisia hankintoja ja luoda katsaus sairaalatekstiilien ja -tarvikkeiden, armeijan vaatetuksen ja katukivien hankintaketjuihin. Raportissa käsitellään myös hankintalainsäädäntöä, eettisiä ohjeistoja ja käytäntöjä ja esimerkkejä muista maista. Selvitys toimii pohjamateriaalina Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus SASK:in, Reilun kaupan edistämisyhdistyksen, Maailmankauppojen liiton sekä Eduskunnan globaaliryhmän 30.11.2006 seminaarille ”Ostoksilla verovaroin. Kelpaako eettisyys jo hinnan rinnalle julkisten hankintojen kilpailutuksessa?”

Selvityksessä *julkinen hankinta* on sitä, että julkinen toimija ostaa, vuokraa tai liisaa tavaroita ja palveluja tai toteuttaa rakennus- ja käyttöoikeusurakointa.¹ *Vastuullisella hankinnalla* tarkoitetaan sosiaalisten, ekologisten ja/tai eettisten näkökohtien sisällyttämistä julkiseen ostotapahtumaan ja -päätöksiin.² *Ettinen hankinta* taas varmistaa työelämän ihmisoikeuksien toteutumisen.³

Julkisissa hankinnoissa sosiaaliset ja työvoimapolitiittiset kysymykset tulivat ensimmäisinä ajankohtaisiksi. Jo vuonna 1948 solmittiin Kansainvälisen työjärjestön ILO:n sopimus, joka koskee ammatillista järjestäytymisvapautta ja ammatillisen järjestäytymisoikeuden suojelua. 1980-luvulla alettiin kiinnittää huomiota ympäristövaikutuksiin, ja ympäristömerkityistä tuotteista on tullut osa julkisten hankintojen kriteerejä. Viimeaikainen keskustelu koskee yritystoiminnan vastuullisuutta – jota kutsutaan termillä ”Corporate Social Responsibility”. Tavaroiden ja palveluiden valmistus eettisesti ovat tässä keskiössä.⁴

Tämä selvitys keskittyy *julkisten hankintojen eettisyyteen*, joka on vielä suhteellisen uusi käsite.

1 LÄHTÖKOHTINA IHMISOIKEUDET JA KEHITYSPOLITIikka

Suuri osa julkisen sektorin ostamista tavaroista ja palveluista valmistetaan eri puolilla maailmaa ja enenevässä määrin kehitysmaissa. Eettisyyden toteutumisella julkisissa hankinnoissa on siksi tärkeä merkitys. Se tarkoittaa sitä, että valtion, kuntien ja kaupunkien tai muiden julkisyhteisöjen verotulot käytetään halutun tuotteen lisäksi pitkäaikaisempia päämääriä kuten köyhyyden vähentämistä ja globaalia kestävästä kehitystä silmällä pitäen.⁵

Tällä hetkellä Suomessa ja muissa maissa ei ole takeita siitä, että viranomaiset eivät hanki verovaroin tuotteita lainvastaisesti toimivista ja epäeettisistä tehtaista. Eettisellä julkisella hankinnalla tarkoitetaan näiden riskien minimoimista. Veronmaksajilla on oikeus vaatia, että verorahat käytetään perustavanlaatuiset ihmis- ja työelämän oikeudet varmistamaan eikä hämäräperäisiin toimittajiin tai hikipajoihin, jotka rikkovat kansallista ja kansainvälistä lainsäädäntöä.⁶

Edellä mainittu on luonnollinen seuraus sellaisista poliittisista prosesseista kuin:

- YK:n vuosituhatjulistus: kansainvälinen sitoumus paremman maailman puolesta, joka sisältää monia koko maailmaa koskevia kehitystavoitteita. Tärkeimpänä niistä pidetään äärimmäisen köyhyyden poistamista;
- Suomen kehityspoliittinen ohjelma: sitoutuu äärimmäisen köyhyyden poistamiseen ja vaatii laajaa kansallista sitoutumista ja johdonmukaisuutta kaikilla politiikan alueilla;
- EU:n kehityspoliittikka ja kestävä kehityksen strategia;
- Agenda 21 -prosessi: tähtää taloudelliseen, ekologiseen ja sosiaaliseen kestäväan kehitykseen paikallisesti.⁷

1.1 Hankintojen kirjo ja käänttöpuoli

Julkisilla hankinnoilla tarkoitetaan julkishallinnon organisaatioiden julkisin varoin toteuttamia hankintoja. Niitä voivat olla tavalliset kulutustavarat laidasta laitaan - vaatteet, elintarvikkeet, huonekalut, tietokoneet ja tekstiilit, tai erikoisvalmisteiset tuotteet kuten palolaitoksen sammutuskalusto. Monet tuotteet valmistetaan nykyään niin sanotuissa halvan työvoiman maissa. Monissa näistä maista ja tehtaista rikotaan yhä perustavanlaatuisia ihmis- ja työelämän oikeuksia.⁸

Lapsityövoiman käyttö, pakollinen ylityö, terveydelle vaaralliset työolot, ammattiyhdistysten kieltä, syrjintä ja alipalkattu työ... Nämä kansainvälisistä ihmiso-

keuksista piittaamattomat käytännöt ovat arkipäivää useissa tehtaissa. On yhä vaikeampaa seurata tuotteen valmistuksen eettisyyttä, koska alkuperämaan merkintä ei nykyään ole pakollinen EU-maissa. Maahantuojat pyrkivät joskus selvittämään tehtaan työoloja, mutta kokevat valvonnan vaikeaksi.⁹ Lukemattomat raportit tehtaista luovat yhtenäistä kuvaa ongelmista.

Esimerkiksi Bangladeshissa tekstiilityöntekijöiden minimipalkka nousi lokakuussa 2006 ensimmäisen kerran yli kymmeneen vuoteen 10,75 eurosta 20,12 euroon kuussa. Silti se on yhä maailman alhaisimpia, jättää ansaitsijansa alle absoluuttisen köyhyysrajan (dollari eli 1,3 euroa päivässä) - ja jää kauas jälkeen maan ay-liikkeen vaatimasta palkkatasosta.¹⁰

Myös Thaimaassa maksetaan nälkähalkkoja. Vuonna 2006 julkaistun tutkimuksen mukaan jalkapallovalmistajat tienavat päivässä 3,6 euroa, josta neljä viidesosaa kuluu ruokaan. 41-vuotiaan 18 vuotta tehtaassa työskennelleen naisen kuukausitulot olivat 201 euroa.¹¹

Toisen tutkimuksen mukaan Kiinan Guangdongin maakunnassa sijaitsevilla tehtailla työsuojelusta solmitaan vain vuodeksi kerrallaan, eikä työntekijöille anneta niistä kopioita. Työehtoihin ei kuulunut täyspäiväisille työntekijöille edes täyttä eläkekertymää.¹²

Tuoreen raportin mukaan lapsityövoima sairaaloiden pieninstrumenttien kuten saksien valmistuksessa Pakistanin Sialkotissa on yleistä. Siellä noin 50 000 työlläistä, joista 7 700 lapsia, valmistaa 20 prosenttia maailman sairaaloiden pieninstrumenteista. Erään tutkimuksen mukaan puolelle näistä lapsista oli tapahtunut työonnettomuuksia ja useat kärsivät erilaisista kivuista tai keuhkosairauksista.¹³

Tavaroiden ja palvelusten kansainvälisen kaupan jatkuva kasvu aiheuttaa perustellun huolen sääntelemättömän kilpailun alaspäin johtavasta syöksykierrosta ja työntekijöiden oikeuksien polkemisesta, nälkähalkkoista puhumattakaan. Työmarkkinoilla erityisesti naiset ja nuoret ovat heikossa asemassa ja heitä käytetään helposti hyväksi. Esimerkiksi vaate- ja jalkineiteollisuudessa, jonka työntekijöistä ylivoimaisesti suurin osa on nuoria naisia, 80-tuntiset työviikot ja alle 40 euron kuukausipalkat eivät ole epätavallisia.¹⁴

Elinkeinoelämässä tapahtuu tosin samaan aikaan positiivisiakin asioita. Yrityksiin kohdistuvat paineet ovat kasvaneet, ja suuret yritykset ovat kehittäneet omia vastuullisen tuotannon ohjeistojaan ja alihankkijoiden valvontaa. Suomessa ay-liike ja kansalaisjärjestöt ovat perustaneet valtiovallan ja elinkeinoelämän edustajien kanssa Eettisen foorumin.¹⁵ Tekoja tarvitaan kuitenkin lisää. Tässä julkisilla hankinnoilla on tärkeä rooli. Vaatimuksia asettamalla tuetaan niitä yrityksiä, jotka jo pyrkivät toimimaan vastuullisesti.

1.2 Yritykset ovat alkaneet vaatia eettisyyttä

Monikansallisilla yhtiöillä on suuri valta globalisoituvassa maailmassa. On laskettu, että maailman sadasta suurimmasta taloudesta 51 on yrityksiä. Monet yhtiöt toimivat nykyään globaalisti ja ovat ulkoistaneet yhä enemmän ja enemmän valmistustaan alihankkijoille kehitys- ja siirtymätalousmaihin. Alihankkijaketjut ovat usein pitkiä ja monimutkaisia, mikä ei saa olla tekosyynä yritysten haluttomuudelle valvoa toimittajien työoloja.¹⁶

Vastauksena kuluttajien vaatimukseen ja hälyttävistä työoloista kertoviin raportteihin yritykset ovat kehittäneet omia vastuullisen toiminnan ohjeistojaan sekä käyttäytymissääntöjään (nk. Code of Conduct). Varsinkin suurimmat yritykset asettavat työoloja ja palkkoja koskevia vaatimuksia alihankkijoilleen ja valvovat niiden toteutumista joko omin tai ulkopuolisten suorittamien riippumattomien auditoinnein. Yritykset tekevät yhteistyötä myös ay- ja kansalaisjärjestöjen kanssa.

Esimerkkinä voidaan mainita ”Ethical Trading Initiative, ETI” eli eettisen kaupankäynnin aloite, joka on englantilainen kampanja. Kansalaisjärjestöjen aloitteesta syntyneeseen ETI:in ovat joutuneet liittymään kaikki merkittävimmät brittikauppiat. ETI:llä on oma ihmisoikeussopimukseen perustuva peruskoodinsa, jota järjestöön liittyneet kaupan yritykset sitoutuvat noudattamaan. Koodin noudattamisen seurannan lisäksi ETI järjestää yrityksille yrityseettistä koulutusta ja tekee selvityksiä.¹⁷

Tärkeimmät kansainväliset säädökset yritysten vastuullisuudesta ovat YK:n ihmisoikeuksien julistus, ILO:n keskeisimmät sopimukset ja OECD:n suositukset toimintaohjeiksi monikansallisille yrityksille. Myös Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälinen liitto VAKL on kehittänyt omia yritysohjeistoja. YK:n ja ILO:n sopimukset sitovat yrityksiä kansallisen lainsäädännön kautta, ohjeistot moraalisesti. Näitä neljää käytetään usein vastuullisuusohjeistojen pohjana kansallisen lainsäädännön noudattamisvaatimuksen lisäksi. ILO määritteli vuonna 1998 työelämän perusoikeudet, joita jokaisen valtion on noudatettava ratifioinnista riippumatta.¹⁸

LAATIKKO 1. ILO:n kansainvälisesti tunnustetut työelämän perusoikeudet ovat järjestäytymis- ja työehtosopimusoikeus sekä lapsityön, pakkotyön ja syrjinnän kieltö. Kaikilla ILO:n jäsenmailla on velvollisuus noudattaa ja edistää työelämän perusoikeuksia. Työelämän perusoikeudet perustuvat kahdeksaan ILO:n yleissopimukseen:

- Ammatillista järjestäytymisvapautta koskeva yleissopimus 87/1948
- Kollektiivisen neuvottelutoiminnan oikeutta koskeva yleissopimus 98/1949
- Pakkotyötä koskeva yleissopimus 29/1930
- Pakkotyön poistamista koskeva yleissopimus 105/1957
- Vähimmäisikää koskeva yleissopimus 138/1973
- Lapsityön pahimpien muotojen kieltämistä ja välittömiä toimia niiden poistamiseksi koskeva yleissopimus 182/1999
- Samanarvoisesta työstä miehille ja naisille maksettavaa samaa palkkaa koskeva yleissopimus 100/1951
- Syrjinnän kieltöä työelämässä koskeva yleissopimus 111/1958.

2 JULKINEN SEKTORI ON SUURI OSTAJA

Julkinen sektori on ostajana vaikutusvaltainen suunnannäyttäjä. Vuonna 2005 Suomen valtio, kunnat, kaupungit, seurakunnat ja muut julkisyhteisöt hankkivat tavaroita ja palveluja tai teettivät rakennushankkeita yhteensä reilun 22,5 miljardin euron arvosta yhteisiä verovarojamme. Summa vastaa noin 15 prosentin osuutta Suomen bruttokansantuotteesta (BKT).¹⁹ EU:n alueella julkisten hankintojen arvo on 1 500 miljardia euroa eli 16 prosenttia unionin BKT:sta. Paikallisviranomaiset käyttivät summasta noin 65 prosenttia.²⁰

Julkinen sektori voi ostospäätöksillään vaikuttaa siihen, millaisia tuotteita valmistetaan ja minkälaisissa olosuhteissa. Toisaalta julkishallinnon organisaatioiden tulee lähtökohtaisesti kilpailuttaa kaikki hankintansa hankintalainsäädännön mukaisesti. Tällä varmistetaan, että julkisiin hankintakilpailuihin osallistuminen on mahdollista kaikille tarjoajille. Tarjousista ei kuitenkaan tarvitse valita halvinta, vaan ”kokonaistaloudellisesti” edullinen kelpaa myös perusteluksi. Uusi hankintalaki mahdollistaa eettisten kriteerien asettamisen tarjouspyyntöihin.²¹

Kunnat, kaupungit ja muut kunnalliset organisaatiot ovat Suomen suurin julkinen hankkija. Ne ostivat vuonna 2005 noin 13 miljardin euron edestä.²² Valtion budjettitalouteen kuuluvien virastojen ja laitosten hankintojen arvo samana vuonna oli runsaat 4,6 miljardia euroa.²³ Hankintalain kilpailuttamisvelvoitteen piiriin 22,5 miljardin euron julkisista hankinnoista kuu-

luu noin 13,6 miljardia euroa. Siitä valtion osuus on 3,2 miljardia euroa ja kuntasektorin 10,4 miljardia.²⁴

Tuotteiden ympäristönäkökohdat ovat nousemassa tärkeiksi valintaperusteiksi julkisissa hankinnoissa. Valtioiden ja kuntien ympäristöpolitiikkaan on viime vuosina kiinnitetty paljon huomiota sekä EU:ssa, OECD:ssä, Pohjoismaisessa ministerineuvostossa, paikallisviranomaisia edustavassa ICLEI:ssä että eri valtioissa.²⁵ Sitä vastoin keskustelu ja kampanjat julkisten hankintojen eettisyyden puolesta ovat vasta nousemassa otsikoihin.

3 VALTION HANKINTAA OHJAA NEUVOTTELUKUNTA

Suomen valtionhallinnon eli ministeriöiden sekä valtion virastojen ja laitosten hankintojen kokonaisarvo on noin 4,5 miljardia euroa vuodessa, josta noin 3,2 miljardia euroa on tavaroiden ja palveluiden hankintaa. Valtio kilpailuttaa tavaroita ja palveluja myös keskitetysti, mistä vastaa valtion yhteishankintayksikkönä toimiva Hansel Oy.²⁶

Valtion hankintojen ohjaus ja kehittäminen kuuluvat valtiovarainministeriölle. Ministeriö perusti vuonna 2004 valtion hankintatoimen neuvottelukunnan, joka pyrki kehittämään ministeriöiden ja virastojen välistä yhteistyötä, edistämään keskitettyä kilpailuttamista, ottamaan kantaa tuotteiden ja palvelujen valikoimiseen yhteiseen kilpailutukseen sekä seuraamaan yhteishankintayksikön Hanselin toimintaa ja ehdottamaan sille tavoitteita.²⁷

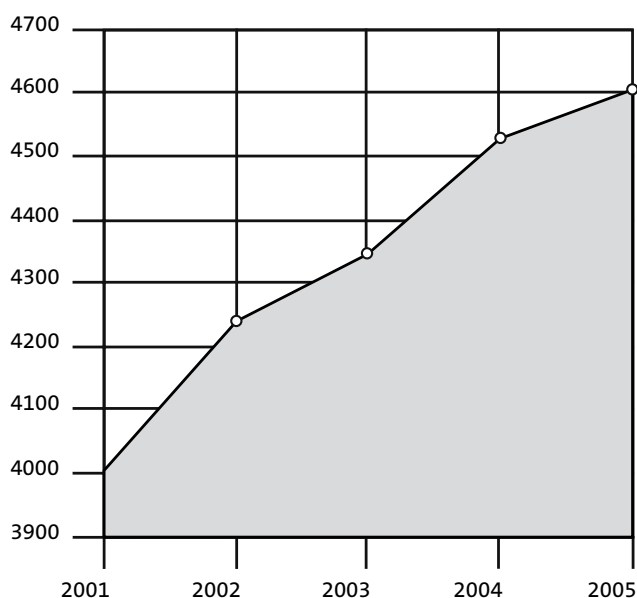
Neuvottelukunta hyväksyi valtion hankintastrategian vuonna 2004. Strategiaa noudatetaan valtion hankinnoissa. Siinä sanotaan, että hankinnoissa tulee noudattaa lainsäädäntöä ja toimia avoimuuden, tasapuolisuuden ja syrjimättömyyden periaatteiden mukaisesti ja että ”ostajat toimivat yhä useammin monialaosaajina verkostoissa ja etsivät edullisimman vaihtoehdon sijaan kokonaistaloudellisia ratkaisuja (laatu-, ympäristö- ja sosiaaliset näkökohdat, eettiset pelisäännöt ym.)”.²⁸

Valtiovarainministeriön vanhempi budjettisihteeri Tomi Hytönen²⁹ kertoo neuvottelukunnan toimikauden päättyneen 30.9.2006. Uusi neuvottelukunta kuitenkin nimitetään. Se tulee toimimaan astetta konkreettisemmin. Tähän mennessä neuvottelukunnassa ei käsitelty eettisesti vastuullista hankintaa tai ihmis- ja työoikeuksiin perustuvia hankintakriteerejä. Hytönen sanoo: ”Ei hankintayksikkö voi lähteä Intiaan.” Hänen mukaansa myöskään neuvottelukunnan työn alla oleva hankintaohje ei mainitse eettistä hankintaa, sillä hankintayksiköitä ei haluta sekoittaa liialla informaatiolla.

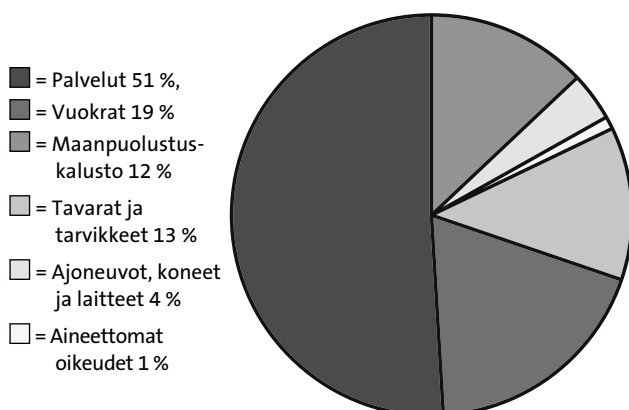
3.1 Valtion hankinnat lukuina

Valtionhallinnon hankinnat ovat kasvaneet tasaisesti viimeisten viiden vuoden aikana (ks. kuvio 1). Ne ovat nousseet noin 4,0 miljardista eurosta 4,6 miljardiin. Tästä tavaroiden osuus vuonna 2005 oli 13 prosenttia, palvelujen 51 prosenttia, vuokrien 19 prosenttia ja maanpuolustuskaluston 12 prosenttia (ks. kuvio 2). Suurimmat hankintavolyymit hallinnonaloittain olivat puolustusministeriöllä (28 prosenttia), liikenne- ja viestintäministeriöllä (23 prosenttia) ja opetusministeriöllä (17 prosenttia).³⁰

KUVIO 1. Valtionhallinnon hankintojen kehitys 2001-2005 (milj. euroa)

KUVIO 2. Valtionhallinnon hankinnat v. 2005 (%)

TAULUKKO 1. Valtion aineellisten hankintojen jakautuminen v. 2005 (milj. euroa)³¹

Maanpuolustuskalusto	543,0
Muut aineet, tarvikkeet, tavarat	210,5
Koneet ja laitteet	163,0
Lämmitys, sähkö ja vesi	97,7
Arvoltaan vähäiset koneet, kalusteet ja kuljetusvälineet	67,1
Poltto- ja voiteluaineet	54,6
Kirjat, lehdet ja muut painotuotteet	46,7
Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	37,6
Toimistotarvikkeet	31,6
Vaatteisto	13,7
Kalusteet	11,4
Rakennusmateriaali	11,2

3.2 Hanselilla on satoja toimittajia

Osa valtion hankinnoista voidaan tehdä yhteisesti. Sen hoitaa Hansel Oy valtion yhteishankintayksikkönä. Se kokoaa hankintavolyymit yhteen ja kilpailuttaa tuotteita ja palveluita. Hansel Oy on valtion yhtiö eikä sen tavoitteena ole tuottaa taloudellista voittoa.³²

Vuoden 2005 päättyessä Hanselilla oli yli 50 puitejärjestelyä, joissa oli mukana yli 300 sopimustoimittajaa. Valtion hankintayksiköt tekivät Hanselin kautta hankintoja yhteensä 211,4 miljoonalla eurolla, 38 prosenttia edellisvuotta enemmän. Puitejärjestelyjä hyödynsivät euromääräisesti eniten puolustusministeriön, sisäasiainministeriön ja valtiovarainministeriön hallinnonalat.³³

Hansel kertoo internet-sivuillaan, että se noudattaa liiketoiminnassaan kestävän kehityksen periaatteita ja ottaa huomioon sekä ihmisten että ympäristön hyvinvointiin liittyvät tekijät. Yhteiskuntavastuu on sen mukaan keskeinen osa myös julkisten hankintojen kehittämistä. Omien sanojensa mukaan Hansel pyrkii kaikessa toiminnassaan taloudellisuuteen ja ympäristöarvoja kunnioittavaan toimintaan.³⁴

Hansel Oy:n lakiasianpäällikkö Erja Kontuniemen³⁵ mukaan yhtiö asettaa toimittajille tiettyjä ehtoja, mutta näihin eivät kuulu tällä hetkellä ILO:n sopimukset tai muut eettisen vastuun kriteerit. Kontuniemen mukaan uusi hankintalaki tarjoaa kuitenkin paljon vaihtoehtoja eettisten vaatimusten asettamiselle. Materiaalipalveluyksikön päällikkö Ari-Matti Toivosen³⁶ mukaan Hansel Oy hankkii aika vähän sellaisia tuotteita, joiden valmistuksessa ihmis- ja työelämän oikeuksia voitaisiin rikkoa. Yhtiö hankkii työasusteita muun

muassa puolustushallinnolle ja vankiloihin noin puolella miljoonalla eurolla vuodessa, mutta tästä ollaan luopumassa vuoden 2007 aikana. Toivonen ei tunne vaatteiden alkuperämaita.

3.2.1 Hankinnat Euroopan suurimmalta työvaateyhtiöltä

Hansel Oy:n sopimustoimittajia työvaatteissa ovat Image Wear Oy, Kwintet Leijona Oy, Kwintet Hejco Oy, Rainex Yrityspalvelu Oy ja Standa Oy sekä virkavaatteissa Topper Uniform Oy.³⁷ Sekä Kwintet Hejco Oy että Kwintet Leijona Oy ovat osa Euroopan suurinta työvaatekonsernia Kwintetä.

Kwintet Hejco myy Suomessa vuosittain 3,6 miljoonan euron arvosta Hejco-merkkisiä työvaatteita, joista puolet menee julkiselle sektorille. Toimitusjohtaja Jorma Tuominen³⁸ sanoo konsernilla olevan omia tehtaita Venäjällä ja Baltian maissa. Kiinan ostokonttoria johtaa Tanskan osto-organisaatio.

Tuomisen mukaan Kwintet Hejco Oy:llä on politiikka, jonka mukaan yhtiö varmistaa tuotteiden valmistuksen korkeiden eettisten periaatteiden mukaan. Poliitiikka pohjautuu YK:n ihmisoikeusjulistukseen ja ILO:n sopimukseen. Tuominen ei ole kuitenkaan itse tehnyt pistokokeita tai tarkastuksia tai vierailut alihankkijoiden tehtaissa, vaan kertoo tanskalaisten valvovan valmistusta.

Kwintet Leijonan toimitusjohtaja Pekka Hyttinen³⁹ sanoo yrityksen liikevaihdon olevan 9,5 miljoonaa euroa. Sen vaatteista noin kolmannes menee julkisen sektorin kuten Hanselin, VR:n ja Fortumin käyttöön. Kwintet Leijona Oy:n työvaatteet valmistetaan Savonlinnassa, Baltian maissa ja Venäjällä, mutta niitä tulee Kwintet-yhtymän kautta myös Kiinasta. Hyttinen sanoo Kwintet Leijonan vastuualueena olevan Suomen. Kwintet-yhtymä vastaa eettisten arvojen ohjeistuksesta, jota Hyttisen mukaan he ja Hejcokin käyttävät.

Hollantilainen monikansallisten yritysten tutkimuskeskus SOMO teki vuonna 2005 työvaateselvityksen. Sen mukaan Kwintet-yhtymän liikevaihto vuonna 2004 oli 375 miljoonaa euroa, henkilöstömäärä 2 900 ja se toimi 11 maassa. Kwintet on enenevässä määrin ulkoistamassa valmistustaan ja siirtymässä alihankkijoiden käyttöön Kiinassa. Yhtiöllä oli vuoden 2004 lopulla omaa tuotantoa Ukrainassa, Puolassa, Venäjällä ja Tunisiassa. Hejco on yksi yhtiön työvaatebrändeistä. Yhtiöllä on yhteiskuntavastuun politiikka, ja hollantilaisen tytäryhtiön Lonneker-brändi kuuluu vaatteiden eettisyyttä valvovaan Fair Wear Foundation (FWF)⁴⁰ -verkostoon. Yhtiö ei kuitenkaan vastannut SOMO:n kyselyyn.⁴⁰

3.2.2 Armeijan paidat ommellaan Thaimaassa

Puolustusvoimien materiaalilaitoksen talousvarikon lakimies Jouni Ranz⁴¹ kertoo yksikön vastaavan puolustusvoimien vaatetusmateriaalin kuten maastopukujen, kypärien, saappaiden, ja teltojen, hankinnasta. Niitä ostetaan noin 14 miljoonalla eurolla vuosittain. Talousvarikko solmii joka vuosi noin 20 toimitussopimusta. Suurin osa vaatteista tulee Virossa ja Venäjältä.

Puolustusvoimien hankintaohjeessa ei ole tällä hetkellä eettisiä normeja tai kriteereitä. Ranzin mukaan myöskään tarjouspyynnöissä esitetty vaatimus lain noudattamisesta ei kata työntekijöiden oikeuksia. Kari Tossavainen⁴² pääesikunnasta kertoo, että tämän selvityksen kirjoittamisen aikana materiaalilaitos on tehnyt ensimmäisen jotkin ILO:n sopimukset sisältävän tarjouspyyntönsä.

Osa puolustusvoimien hankkimista vaatteista valmistetaan halvan työvoiman maissa. Jouni Ranz mainitsee esimerkkeinä Logonet Oy:n Thaimaassa valmistamat paidat, Finnwilla Oy:ltä tilatut Bangladeshissa teetetty villamyssyt ja belgialaisen Satexin toimittamat helleasukankaat, joiden alkuperämaa on tuntematon.

Logonet Oy:n toimitusjohtaja Lauri Hulkko⁴³ kertoo yrityksen tekevän lähinnä niin kutsuttuja ”private label” -tuotantoja eli tuotteita asiakkaiden brändeille. Logonet Oy:n liikevaihto vuonna 2005 oli 11,6 miljoonaa euroa ja koko Logonet-ryhmän noin 23 miljoonaa euroa. Yrityksen tärkeimmät julkisen sektorin asiakkaat Suomessa ovat puolustusvoimat ja Tulli.

Logonet Oy:llä on oma tehdas Thaimaassa ja tuotantoa alihankkijoiden kautta Virossa, Portugalissa, Turkissa, Kiinassa ja Bangladeshissa. Kehitysmaista tulee noin 80 prosenttia tuotannosta. Hulkko sanoo yrityksellä olevan sosiaalisen vastuun ja työolojen ohjeiston, jota myös alihankkijat ovat sitoutuneet noudattamaan. Logonetilla toimii yhteensä 25 henkilöä suomalaisen johdon alaisuudessa laadunvalvonta- ja ostotehtävissä, joten Hulkon mukaan yritys valvoo itse tehokkaasti käyttämiensä tehtaiden toimintaa. Logonet Oy käyttää tehtaiden auditoinneissa kolmatta osapuolta, ITS-palvelua.

Finnwilla Oy:n toimitusjohtaja Harri Salmenautio⁴⁴ kertoo, että tällä kertaa villamyssyt teetettiin Virossa, sillä Bangladeshissa oli puhjennut tehdastyöläisten aiheuttamia levottomuuksia.

⁴⁰ Fair Wear Foundation (www.fairwear.nl) on hollantilaisten tekstiiliteollisuuden järjestöjen, ay- ja kansalaisjärjestöjen aloite taata inhimilliset työolot tekstiiliteollisuudessa. Säätiö verifioi sen työelämän ohjeistojen noudattamisen.

4 SUOMEN KUNNAT LISÄÄVÄT YHTEISTYÖTÄ

Suomessa oli vuoden 2006 alussa 431 kuntaa. Niistä 114 käyttää itsestään nimitystä kaupunki. Kaupungit ja kunnat järjestävät peruspalvelut, joista tärkeimpiä ovat sosiaali- ja terveydenhuolto, opetus- ja sivistystoimi sekä ympäristö ja tekninen infrastruktuuri.⁴⁵

Kuntien menot vuonna 2005 olivat Tilastokeskuksen keräämien ennakkotietojen mukaan 27,4 miljardia euroa. Yli puolet menoista kului sosiaali- ja terveydenhuoltoon kuten erikoissairaanhoidon, perusterveydenhuoltoon ja lasten päivähoitoon. Noin 23 prosenttia kului opetus- ja kulttuuritoimeen sekä 25 prosenttia yleishallintoon ja muihin palveluihin.⁴⁶ Menoista noin puolet katetaan veroilla, neljännes maksuilla ja myyntituloilla ja vajaa viidennes valtionosuuksilla.⁴⁷

Vuonna 2004 kuntasektorin kilpailutuksen piirissä olevien hankintojen määrä oli noin 10,4 miljardia euroa. Kunnat miettivät tällä hetkellä yhteistyön lisäämistä julkisissa hankinnoissa, ja ne ovat muodostaneet hankintarenkaita. Esimerkiksi pääkaupunkiseudun kaupunkien (Helsinki, Espoo, Vantaa ja Kauniainen) yhteinen volyymi tavara- ja palveluhankinnoissa oli noin 2,3 miljardia euroa. Kaupungit ovat asettaneet työryhmän selvittämään yhteishankintaorganisaation perustamista.⁴⁸

Muutamit kunnat aloittivat vastuullisen kulutuksen kampanjat ja selvitykset jo 80-luvun lopulla. Esimerkiksi Espoo ja Pori selvittivät, millaisia tuotteita kaupunki hankkii ja millaisia ympäristöä säästäviä vaihtoehtoja on tarjolla.⁴⁹ Espoon hankintakeskuksen juriikan asiantuntija Timo Martelius⁵⁰ ja Porin kaupungin hankintapäällikkö Kaija-Liisa Lohivuo⁵¹ kertovat, että kaupungeissa on keskusteltu eettisestä hankinnasta, mutta sitä ei ole viety vielä käytännön tasolle. Lohivuon mukaan Porin kaupungin hankintatoimisto seuraa

TAULUKKO 2. Kuntien menot aineisiin, tarvikkeisiin ja tavaroihin vuonna 2004 (milj. euroa)⁵²

Lämmitys, sähkö, vesi	337,0
Elintarvikkeet	207,4
Lääkkeet ja hoitotarvikkeet	188,5
Kalusto	116,0
Muu materiaali	104,0
Kirjallisuus	97,3
Rakennusmateriaalit	79,4
Toimisto- ja koulutarvikkeet	72,4
Puhdistusaineet ja -tarvikkeet	33,9
Poltto- ja voiteluaineet	18,4
Vaatteisto	17,1

valmistusmaita, mutta ei vaadi tietoa esimerkiksi työoikeuksien toteutumisesta tai palkkojen tasosta itse tehtaissa. Vuonna 2004 kuntasektorin julkiset hankinnat olivat noin 13 miljardia euroa, mistä aineet, tarvikkeet ja tavarat olivat noin 1,272 miljardia euroa (1,421 miljardia euroa v. 2005).

4.1 Kuntaliitto ja KTM neuvovat hankinnoissa

Kuntaliitto ja kauppa- ja teollisuusministeriö (KTM) ovat perustaneet yhteisen Julkisten hankintojen neuvontayksikön. Se antaa maksutonta neuvontaa hankintayksiköille ja yrityksille. Tavoitteena on parantaa kilpailuttamisen osaamista ja edistää julkisen sektorin valmiuksia hyödyntää yksityistä palvelusektoria palveluiden tuottamisessa. Kuntaliiton erikseen nimeämät asiantuntijat neuvovat lisäksi erityisesti kuntia, kuntayhtymiä ja kunnallisia yhtiöitä. Neuvontahanke liittyy hallituksen yrittäjyyden politiikkaohjelmaan.⁵³

Asiantuntija Ilona Lundström⁵⁴ Julkisten hankintojen neuvontayksiköstä kertoo sen neuvovan kaikkia Suomen hankintayksiköitä ja tarjoajayrityksiä. Se ei ole ollut mukana uuden hankintalain valmistelussa.

Lundströmin mukaan varsinkin seurakunnat ovat ostaneet Reilun kaupan tuotteita jo pitkään. Hän kertoo myös uuden hankintalain mahdollistavan eettisten kriteerien asettamisen hankittaville tuotteille. Siinä korostetaan myös ympäristöystävällisyyttä. Kaikki kriteerit on Lundströmin mukaan sisällytettävä jo tarjouspyyntöön. Toisaalta uusi laki velvoittaa hankintayksiköt myös valvomaan uusien kriteerien täyttymistä.

4.1.1 Sairaaloille tulee tekstiilejä Kiinasta, kertakäyttö-käsineitä Thaimaasta ja saksia Pakistanista

Raija Lahtela⁵⁵ vastaa Helsingin kaupungin hankintakeskuksen tekstiilihankinnoista. Niitä ovat muun muassa sairaaloiden potilas-, suoja- ja liinavaatteet. Lahtelan mukaan hankintakeskuksella ei ole eettistä politiikkaa tai ohjeistusta. Suurin osa tekstiileistä tulee Virosta ja Latviasta.

Kiinasta alkaa kuitenkin tulla yhä enemmän tuotteita. Esimerkiksi työmiesten lippalakit on valmistettu Kiinassa ja hankittu Ibero-Liikelahja Oy:n kautta. Lahtelan mukaan tarjouksessa yritysten on aina kerrottava valmistusmaa, mutta ei tehtaiden yhteystietoja.

Sairaalaravinteiden hankinnasta vastaava Perttu Pohjonen⁵⁶ taas kertoo Helsingin kaupungin hankintakeskuksen hankkivan pieninstrumentteja kuten saksia muun muassa Pakistanista Intracor Medical Oy:n kautta. Lateksikäsineet tulevat Kiinasta ja Thaimaasta useiden toimittajien kuten Berner Oy:n, Oriola Oy:n ja

Mölnlycke Health Caren välityksellä.

Intracor Medical Oy:n markkinointipäällikkö Mervi Jansson⁵⁷ sanoo yrityksen tilaavan pieninstrumentteja, lähinnä saksia ja atuloita, Pakistanista tanskalaisen Opitek-yrityksen kautta. Niiden valmistaja on Sialkotin alueella sijaitseva Buraq Surgical Corporation -niminen tehdas.⁵⁸

Intracor Medical Oy toimittaa pieninstrumentteja Helsingin kaupungin lisäksi Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirille sekä Turun yliopistolliselle keskussairaualalle.

Pakistanista pieninstrumentteja Suomen terveyskeskuksiin ja sairaaloihin toimittaa myös entinen Bonmed Ky, nykyinen Tallinnassa pääkonttoriaan pitävä Bonmed Eesti. Pienyrityksen johtaja Erkki Veikkolainen⁵⁹ kertoo sen toimittajien olevan kaksi ”kohtuullista” pakistani-laista pienehköä perheyrittystä.

Hän ei ole itse vierailut tehtaissa eikä tunne näiden työoloja, mutta on tavannut näiden edustajat tuotemessuilla Euroopassa ja varmistunut tehtaasta laatu- ja järjestelmän toimivuudesta. Lapsityövoimaa ei hänen mukaansa tehtaissa käytetä.

Markkinointijohtaja Henriikka Siikala⁶⁰ Berner Oy:stä kertoo yhtiön toimittamien kertakäyttökäsineiden olevan peräisin Thaimaasta, Kiinasta ja Malesiasta. Ne ostetaan australialaiselta maailman suurimmalta suojatuotealan yritykseltä Ansellilta, jolla on useita alihankkijoita.

Oriola Oy:n viestintäjohtaja Pellervo Hämäläinen⁶¹ kertoo, että yritys tuo Suomeen kertakäyttökäsineitä sekä Thaimaasta että Kiinasta. Edelleen Hämäläisen mukaan⁶² myös pieninstrumentteja tuodaan saksalaisen Medicon-yhtiön välityksellä Pakistanista.

Mediconin edustaja Markus Hopp⁶³ puolestaan kertoo sen tuotteista kolme prosenttia tulevan Pakistanista, ja yrityksen suorittavan paikallisessa noin 1 000 henkilöä työllistävässä tehtaassa omia auditointeja. Hän kuitenkin kuvasi vain työturvallisuusstandardien ja lapsityövoiman kiellon täyttyvän.

Mölnlycke Health Caren pääkonttori on Ruotsissa. Myös se on suuri toimittaja Suomen suurille sairaanhoitopiireille ja yksi Euroopan johtavista kertakäyttöisten leikkaustekstiilien ja haavanhoitotuotteiden valmistajista ja toimittajista. Yhtiön johtaja Thomas Weckman⁶⁴ kertoo sen liikevaihdon olleen vuonna 2005 Suomessa yli 60 miljoonaa euroa sisältäen Mikkelin-tehtaan liikevaihdon.

Mikkelissä valmistetaan valtaosa Mölnlycke Health Caren myymistä haavanhoitotuotteista. Yhtiöllä on tehtaita myös Malesiassa ja Thaimaassa. Noin 30-40 prosenttia tuotteista tulee Malesiasta, Thaimaasta ja Kiinasta.

Weckmanin mukaan yhtiöllä on sekä sosiaalisen vastuun politiikka että eettinen ohjeisto, joka sisältää

myös alihankkijat. Yhtiö tekee alihankkijoiden tehtaisiin auditointeja ja seuraa työolainsäädännön toteutumista.

4.1.2 Suuri osa katu- ja reunakivistä on peräisin Kiinasta

Helsingin kaupungin rakennusviraston piiri-insinööri Antero Taipale⁶⁵ kertoo Helsinkiin hankitun kiinalaista alkuperää olevia kiviä muun muassa Mannerheimintien Simonaukiolle ja Sokoksen edustalle, Ruoholahden rantaan, Asema-aukiolle ja Elielinaukiolle. Kivet, lähinnä laatat, ovat toimittaneet Interrock Oy ja Asbegran Oy. Katu- ja puistoprojektin johtaja Reijo Järvisen⁶⁶ mukaan muita kiinalaisen kiven suuria toimittajia ovat Lemminkäinen, Rakennustaito Hirvonen ja Graniittikeskus.

Maiju Kanto⁶⁷ hankintayksiköstä sanoo, että ylivoimaisesti suurin osa, vuonna 2006 noin 20 kilometriä, katujen reunakivistä tulee Kiinasta. Rakennusvirasto ei ole toistaiseksi asettanut kiven hankinnalle työntekijöiden oikeuksia, terveyttä ja turvallisuutta koskevia vaatimuksia.

Tampereen kaupungin rakennuttajapäällikkö Raija Tevaniemi⁶⁸ sanoo Tampereella tehdyn toistaiseksi vain kokeilun kiinalaisella reunakivellä Koskikadun kohdalla. Hän arvelee kuitenkin kiinalaisen kiven määrän kasvavan tulevaisuudessa.

Oulun kaupungin katurakennusmestari Heikki Tuomaalan⁶⁹ mukaan kaupunki käyttää kiinalaista alkuperää olevaa kiveä runsaasti rakennuskohteissaan.

Oulun kaupungin virkamiehet eivät kuitenkaan halunneet tai pystyneet toimittamaan FinnWatchille listaa kiinalaisella kivellä päällystetyistä kohteista ja niiden suurimmista toimittajista määräaikaan mennessä.

Interrock Oy:n toimitusjohtaja Harry Toivosen⁷⁰ mukaan yrityksen liikevaihto on noin kahdeksan miljoonaa euroa vuodessa. Yksi sen suurimmista asiakkaista on Tampereen kaupunki, jolle on toimitettu suomalaisia Kurun harmaata. Interrock tuo kiveä myös Kiinan Xiamenista ja Intiasta. Toivonen on itse vierailut kiinalaisissa kivijalostamoissa, ja hänen mukaansa ne ovat moderneja eikä hän ainakaan ole nähnyt lapsityövoimaa. Interrockilla ei ole eettistä tai työturvallisuuteen liittyvää politiikkaa tai ohjeistoa.

Asbegran Oy:n toimitusjohtaja Jyrki Vahermo⁷¹ kertoo yrityksen liikevaihdon olleen miljoona euroa vuonna 2005. Asbegran tuo karheampaa kadunreunakiveä Pohjois-Kiinasta. Vahermon mukaan reunakivi tehdään ulkona eikä se aiheuta suurempaa pölykehkoriskiä. Vahermo sanoo, että olisi erittäin vaikeaa kysyä kiinalaisten jalostamoiden johdolta työ- ja ay-oikeuksista. Paikallista palkkatasoa hän ei tunne.

4.1.3 Puitesopimuksissa reilun kaupan tuotteita, ostoa vähäistä

Hansel Oy:n palveluvastaavan Anne Majalammen⁷² mukaan reilun kaupan kahvi, tee, kaakao ja sokeri ovat mukana Hanselin puitesopimuksissa. Hän kumminkin epäilee, etteivät esimerkiksi vankilat juuri osta niitä.

Myös Porin kaupungin hankintapäällikkö Kaija Lohivuon mukaan Porin elintarvikkeiden puitesopimukseen on sisällytetty reilun kaupan kahvi ja muita reilun kaupan tuotteita, mutta niiden tilaaminen on täysin emäntien varassa. Hän epäilee, ettei niitä vielä suuressa määrin osteta.

Päiväkoteihin, kouluihin ja sairaaloihin toimitettavan Lahden Aterian ruokapalvelupäällikkö Aune Sahiluodon⁷³ mukaan se ei ole toistaiseksi ostanut reilun kaupan elintarvikkeita, vaikka se mahdollista olisi. Ostaja Mary-Ann Räsänen mukaan ei kaupungin elintarvikealan tarjouspyynnöissä eikä myöskään muissa hankintaosaston hoitamissa tarjouskilpailuissa ole ollut sosiaalisia tai eettisiä näkökohtia.

Espoon ruokapalvelukeskuksen johtaja Minna Aholan⁷⁴ mukaan reilun kaupan kahvia tullaan kokeilemaan ensi vuoden aikana valtuuston kokouksissa ja edustustilaisuuksissa. Hän sanoo myös, että kahvia voidaan kokeilla myös vanhainkodeissa. Espoon kaupungin elintarvikkeiden puitesopimuksessa on ollut vapaaehtoinen kysymys reilun kaupan kahvin hinnasta, mutta niitä ei ole toistaiseksi itse sopimuksissa.

Oulun Logisitiikan ostaja Erja Niskalan⁷⁵ mukaan 12 kunnan hankintarenkaan, johon Utajärvenkin kunta kuuluu, elintarvikesopimus on solmittu yhden tukuliikkeen ja useamman hedelmiä ja vihanneksia toimittavan tuoretukuliikkeen kanssa. Sopimukseen on otettu mukaan reilun kaupan luomukahvi ensimmäistä kertaa tänä vuonna. Reilun kaupan banaaneja tai muita hedelmiä sopimus ei sisältänyt.

Jyväskylän hankintajohtajan Vesa Haapamäen⁷⁶ mukaan reilun kaupan elintarvikkeita ei ole sisällytetty kaupungin elintarvikesopimuksiin.

5 ERILAISIA TEKOJA EUROOPASSA

Euroopassa on meneillään useita ohjelmia ja kampanjoita julkisten hankintojen eettisyyden lisäämiseksi. Esimerkiksi ”puhtaan omantunnon vaatteisiin” keskittyvä Clean Clothes -kampanja koordinoi työvaatealan Clean Clothes Communities -ohjelmaa. Euroopan komission rahoittaa kaupunkien vastuullisen hankintatoiminnan CARPE-projektia (Cities as Responsible Purchasers in Europe).

Ruotsissa pyörii verokruunujen käyttöön keskittyvä

Mina Skattepengar -kampanja. Suomessa Reilun kaupan edistämisyhdistys on tähän mennessä myöntänyt yhdelle kunnalle oikeuden käyttää nimeä ”Reilun kaupan kunta”.

Clean Clothes Communities -ohjelma kampanjoi ihmis- ja työoikeuksien toteutumisen puolesta julkisen sektorin työntekijöiden työvaatteiden ja univormujen valmistuksessa. Näitä ovat esimerkiksi palomiesten, siivoajien ja liikennevälineiden kuljettajien työvaatteet.

Ohjelma alkoi vuoden 2003 lopulla ja vaatii osallistujilta eettisen hankintapolitiikan muotoilua. Esimerkiksi Ranskassa 250 yhteisöä on sitoutunut ohjelmaan. Belgiassa 60 kunnasta on tullut ”Puhtaan omantunnon vaatteiden yhteisöjä”. Espanjan Kataloniassa ohjelma lanseerattiin vuonna 2004.⁷⁷

CARPE-projekti kokosi yhteen 12 eurooppalaista EuroCities-verkostoon kuuluvaa kaupunkia kehittämään vastuullista julkista hankintaa. Kaupungit olivat Pariisi, Tukholma, Seville, Brysseli, Lyon, Nantes, Bilbao, Bonn, Wien, Barcelona, Lille ja Oslo. Vuoden kestänyt projekti päättyi syyskuussa 2005.

Ensimmäistä kertaa Euroopan tasolla koottiin yhteen kokemuksia julkisten hankintojen ekologisuudesta, eettisyydestä ja sosiaalisista kriteereistä. Projektin tuloksena syntyi muun muassa vastuullisen hankinnan opas.⁷⁸

Mina skattepengar -kampanja aloitettiin Ruotsissa vuonna 2006. Sen takana on kolme ruotsalaista kansalaisjärjestöä: reilun kaupan Fair Trade Center, reilulle kehitysmaatuotteille oikeudenmukaisuusmerkintöjä jakava Rättvisemärkt ja puhtaan omantunnon vaattekampanja Rena Kläder) sekä Ruotsin kunnallisvirkamiesliitto SKTF. Kampanjan tavoitteena on varmistaa ruotsalaisten verokruunujen käyttö ihmis- ja työoikeuksia kunnioittavaan toimintaan. Se yrittää vaikuttaa eettisten kriteerien lisäämiseen valtion, kuntien ja maakuntien julkisiin hankintoihin. Tarkoituksena ei ole boikotoida tuotteita vaan lisätä vuorovaikutusta ja parantaa asioita yhdessä tavarantoimittajien kanssa.⁷⁹

Eettisten julkisten hankintojen edelläkävijöitä löytyy eri maista:

5.1 Barcelonan puistotyöntekijät pukeutuvat eettisiin vaatteisiin

Barcelonan kaupungin puisto-osastolla työskentelee 700 työntekijää, joiden työvaatteisiin kuluu vuosittain 150 000 euroa. Saatuaan hyviä kokemuksia reilun kaupan kahvin ostosta, kaupunki päätti asettaa eettisiä vaatimuksia myös työasusteille.

Barcelona tekee tässä yhteistyötä paikallisen Clean Clothes -kampanjan kanssa. Konkreettinen työ alkoi vuonna 2005, jolloin tehtiin ensimmäinen työelämän

perusoikeuksiin pohjautuva vaatehankinta.⁸⁰

Kaupunki asetti työelämän perusoikeudet tavarantoimittajien kelpoisuuskriteereiksi. ILO:n sopimusten noudattaminen mainitaan teknisissä eritelmissä.

Näytöksi vaaditaan alihankkijoista kootun dokumentoidun tiedon lisäksi SA8000-sertifikaattia, osallistumista Fair Wear Foundation FWF:n toimintaan tai vastaavaa näyttöä, sekä tehtaiden riippumatonta tarkastusta. Kaupungille myönteinen yllätys oli, että tarjouskilpailun voittanut yritys todellakin teetti ulkopuolisilla riippumattomia tarkastuksia.⁸¹

Myös suurin osa Barcelonan ostamasta kahvista on reilun kaupan kahvia.⁸²

5.2 Ruotsin puolustusvoimat vaatii kunnioittamaan ILO:n sopimuksia

Ruotsin puolustusvoimien materiaalilaitos on siellä ylivoimaisesti suurin valtiollinen hankkija. Se solmii vuosittain 3-4 000 sopimusta, arvoltaan noin 1,9 miljardia euroa. Materiaalilaitos vaatii nykyään kaikkien ILO:n keskeisten sopimusten toteutumista sen tilaamien vaatteiden ja tekstiilien valmistuksessa. Mikäli ehtoja ei noudateta, materiaalilaitos voi purkaa sopimukset toimittajien kanssa.⁸³

Materiaalilaitos listaa ILO:n sopimukset ehdoiksi jo tarjouspyyntöön. Toimittajalta ja näiden alihankkijoilta vaaditaan miniminä sekä kansallisen työlainsäädännön että ILO:n keskeisten sopimusten noudattamista. Toimittajien tulee vahvistaa asia allekirjoituksella.

Sopimuksissa säädetään myös materiaalilaitoksen oikeudesta tarkastuskäynteihin kaikkiin tuotantotehtaisiin. Kaikki vaatteet ja tekstiilit paitsi sukat materiaalilaitos ostaa Kaakkois-Aasian maista.⁸⁴

5.3 Mariestadin kaupunki loi uudet pelisäännöt

Ruotsin Mariestadin valtuutetut päättivät vuonna 1999 uudesta ostopolitiikasta. Sen seurauksena kaupunki otti käyttöön uusia ympäristöön ja eettisyyteen liittyviä sääntöjä vuonna 2001. Mariestad haluaa varmistaa, että kaikkien sen tilaamien tavaroiden valmistuksessa pätevät perustavanlaatuiset työoikeudet, myös ammatillinen järjestäytymisoikeus.⁸⁵

Mariestad vaatii toimittajiltaan ja niiden alihankkijoilta lapsityön kieltoa, syrjinnän kieltoa, ammattiyhdistysvapautta ja työehtoneuvottelu-oikeutta, fyysisten ja psyykkisten rangaistusten ja seksuaalisen hyväksikäytön kieltoa sekä perustavanlaatuisen ihmisoikeuksien takaamista kaikille työntekijöille. Eettiset säännöt voi lukea osoitteesta www.mariestad.se.⁸⁶

Hankintajohtaja Sibylle Mendersin⁸⁷ mukaan sään-

nöt kirjataan jo tarjouspyyntöön ja valitun toimittajan tulee allekirjoittaa ne.

5.4 Utajärvi, Suomen ensimmäinen Reilun kaupan kunta

Utajärven kunnalle myönnettiin oikeus käyttää Reilun kaupan kunta -arvonimeä ensimmäisenä Suomessa joulukuussa 2004. Utajärvellä innostuttiin reilusta kaupasta keväällä 2004, kun kunta ja seurakunta yhdessä haastoivat kaikki alueensa yritykset, työpaikat ja yhdistykset käyttämään reilun kaupan kahvia.

Kampanjakuukauden jälkeen sekä Utajärven kunta, seurakunta että useat kunnan yrityksistä ja yhdistyksistä jäivät pysyvästi reilun kaupan tuotteiden kuluttajiksi - ja tie Reilun kaupan kunnaksi oli auki.⁸⁸

Suomen kuntien suurkeittiöt ostavat joka vuosi elintarvikkeita 270 miljoonalla eurolla.

Isossa-Britanniassa ja Ranskassa jo yhteensä parisataa kaupunkia on julistautunut Reilun kaupan kaupungeiksi. Joukossa ovat muun muassa Oxford, Cambridge, Edinburgh, Southampton ja Bristol. Myös monet muut julkiset tahot, esimerkiksi ministeriöt, ovat useissa Euroopan maissa sitoutuneet käyttämään reilun kaupan tuotteita.⁸⁹

6 KOHINAA, BOIKOTTEJA JA KAMPANJOINTIA RUOTSISSA

Keskustelu julkisten hankintojen eettisyydestä alkoi Ruotsissa jo muutama vuosi sitten. Naapurimaassa on myös julkaistu joitakin oppaita ja tutkimuksia aiheesta. Uudehkon selvityksen mukaan yksikään ruotsalainen maakunta ei vaadi perustavanlaatuisen ihmisoikeuksien toteutumista tavaroiden ostossa, ja vain muutama niistä on tehnyt puitesopimuksia reilun kaupan elintarvikkeista.⁹⁰

KUVIO 3. Ruotsalaiset kansalaisjärjestöt ylläpitävät internetissä karttaa, joka kuvaa maakuntien eettisten kriteerien tasoa julkisissa hankinnoissa. Yksikään niistä ei ole saavuttanut hyväksyty-tasoa.

Ainakin neljä ruotsalaista järjestöä ja yksi ammattiliitto kampanjoivat julkisten hankintojen eettisyyden puolesta (ks. Luku 5). SwedWatch tekee parhaillaan siihen liittyvää selvitystä.

Ruotsin puolustusvoimien materiaalilaitos on ollut eettisyyden edelläkävijä. Ruotsalaiset julkisyhteisöt ovat kuitenkin edelleen epävarmoja sääntöjen soveltamisesta. Poliitikkojen olisikin tehtävä päätöksiä nopeasti, jotta käytännön työ voidaan aloittaa.⁹¹

Elokuussa tehdyn kyselyn mukaan viisi seitsemästä ruotsalaisesta puolueesta kannattaa eettisten vaatimusten asettamista julkisille hankinnoille. Ruotsin sosiaalidemokraattinen työväenpuolue, Vasemmistopuolue, Ympäristöpuolue, Kristillisdemokraatit ja Keskustapuolue tukevat ajatusta kunnollisten työehtojen vaatimisesta. Kansanpuolue liberaalit vastustaa vaatimuksia peläten niiden johtavan protektionismiin ja kasvaan liikesalaisuuksiin. Maltillinen kokoomus ei vastannut kyselyyn.⁹²

6.1 Katukivet ja sairaalatekstiilit

Useat Ruotsin kunnat ovat päättäneet toistaiseksi lopettaa kiinalaisten katukivien ostot. Päätökset johtuvat siitä, että Kiinan työolot nousivat Ruotsissa radio-ohjelman kautta julkiseen keskusteluun. Ohjelman mukaan miljoonat kiinalaiset kivityöntekijät ovat sairastuneet pölykeuhkoon kehnon työsuojelun takia.

Suomen Kiviteollisuusliiton toimitusjohtaja Pekka Jauhiainen sanoo Helsingin Sanomille antamassaan

haastattelussa, että Kiinan työturvallisuuden taso ei vastaa pohjoismaista ja eikä kuulo- ja silmäsuojainten käyttö ole tavallista. Ulkotöissä ja käsinhakuissa pölyä ei myöskään sidota vedellä.⁹³

Kiinalaista kiveä ovat päättäneet vieroksua muun muassa Tukholma, Göteborg ja Uppsala. Ne hankkivat lisätietoa louhosten ja tehtaiden työoloista. Elokuussa 2006 Göteborgin kaupungin liikennelaitos kutsui koolle useita viranomaisia ja yrityksiä sopimaan eettisistä ja sosiaalisista vaatimuksista maahantuodulle rakennuskivelle. Mukana olivat myös Skanska ja NCC. Nyt Ruotsin kiviteollisuudelle ja julkisille hankintayksiköille hiotaan uusia sääntöjä, joissa vaaditaan kunnollisia työoloja. Säännöt astuvat voimaan viimeistään tämän vuoden lopussa.⁹⁴

Myös sairaalatekstiileistä on nousemassa kohu. Ruotsalaislehden mukaan sairaalavaatteita ommellaan Aasian hikipajoissa. Yksikään Länsi-Götanmaan alueen sairaalatekstiilejä toimittava yritys ei voinut taata, että alihankkijoiden työntekijöillä on kunnolliset työolot. Länsi-Götanmaa ostaa vuosittain sairaalatekstiilejä seitsemältä yritykseltä yli kahden miljoonan euron arvosta. Sen ainoa eettinen kriteeri on lapsityövoiman käytön kieltö, mutta jutun julkaisun yhteydessä se on luvannut lisätä vaatimuksiaan. Vain yhden yrityksen sopimuksessa mainittiin eettisen vastuun ohjeisto. Kaikki yritykset salasivat alihankkijansa, sillä tietoa ei vaadita tämän hetkisissä hankintasopimuksissa.⁹⁵

6.2 Kunnallisvirkamiesten ay-liitto aktiivisena

Ruotsin kunnallisvirkamiesliitto SKTF ajaa eettisten ja sosiaalisten vaatimusten liittämistä julkisiin hankintoihin. Liitto on myös mukana ruotsalaisessa eettisten hankintojen kampanjassa ja järjestää seminaareja aiheesta. SKTF voi omien sanojensa mukaan vaikuttaa ruotsalaiseen viranomaisiin ja kunnallisiin toimijoihin ja kannustaa heitä suurempaan vastuuseen julkisissa hankinnoissa. Ruotsin julkiset hankinnat nousevat yli 40 miljardiin euroon vuosittain.⁹⁶

SKTF:n mukaan eettinen hankinta on tärkeää monesta syystä, etenkin moraalisen vastuun vuoksi. Liiton mukaan hankinnan vastuullisuus voidaan aloittaa käymällä dialogia toimittajien kanssa, todentamalla vaatimusten täyttyminen, pitkäjänteisellä työllä ja muiden vaatimusten synergian arvioinnilla. SKTF on myös luonut omia tarkistuslistoja ja ohjeita sekä julkisen hankinnan parissa työskenteleville että ay-aktiiveille.⁹⁷

7 KAUPANKÄYNNIN PILARIT: AVOIMUUS, TASAPUOLISUUS JA SYRJIMÄTTÖMYYS

Julkisten hankintojen tekemisestä on EU:ssa säädetty hankintadirektiiveillä. Suomessa direktiivit tullaan ottamaan käyttöön uudella hankintalailla.⁹⁸ Myös Maailman kauppajärjestö sääntelee julkisia hankintoja niitä koskevalla sopimuksella. Yleisesti se tähtää julkisten hankintojen avoimeen kilpailuttamiseen, tarjoajien tasapuoliseen ja syrjimättömään kohteluun sekä julkisten varojen tehokkaaseen käyttöön.⁹⁹

Direktiivien avoimuuden periaate edellyttää, että hankinnoista ilmoitetaan julkisesti ja riittävän laajasti. Hankintailmoituksia julkaistaan EU:n virallisen lehden julkiset hankinnat – julkaisussa. Suomessa hankintailmoitukset on julkaistu 1. kesäkuuta 2006 lähtien HILMA-palvelulla (www.hankintailmoitukset.fi). HILMA:ssa ilmoitetaan kaikista Suomessa hankintalainsäädännön mukaan kilpailutettavista hankinnoista.¹⁰⁰

Tasapuolinen ja syrjimätön kohtelu puolestaan tarkoittaa, että kaikkia tarjoajia kohdellaan samojen perusteiden mukaisesti. Tarjouksen valinta- ja vertailuperusteet ilmoitetaan jo tarjouspyynnössä. Tuotteiden tai palveluiden toimittajaksi valitaan kilpailuttamalla toimittaja, jonka tarjous on joko kokonaistaloudellisesti edullisin tai hinnaltaan halvin. Kokonaistaloudellisen edullisuuden määrittelyssä voidaan käyttää myös laatuun (ja eettisyyteen) liittyviä kriteereitä.¹⁰¹

Vuoden 2004 alussa julkisia hankintoja koskevat EU-direktiivit uudistuivat. Julkisella hankintaviranomaisella on uusittujen direktiivien mukaan mahdollisuus asettaa ympäristö- ja muita kriteerejä, joita se edellyttää tarjouskilpailussa, ja myös sen mukaisesti valita tuotteita.¹⁰²

LAATIKKO 2. Keitä lainsäädäntö koskee? -Julkisten hankintojen piiriin kuuluvat organisaatiot.¹⁰³

Julkisia hankintayksiköitä ovat:

- valtion ja kuntien viranomaiset
- valtion ja kuntien liikelaitokset
- kuntayhtymät
- seurakunnat
- julkishallintoon kuuluvat oikeushenkilöt
- peruspalveluyksiköt eli yksin- tai erityisoikeuden nojalla toimivat vesi- ja energiahuollon, liikenteen ja teletoiminnan alalla toimivat yksiköt
- valtion tai kuntien pääosin rahoittamat hankkeet
- EU:n rakennerahaston tukemat hankkeet
- valtionapua saavat suuret rakennustyöt

7.1 Suomen hankintalaki valmisteilla

Julkisia hankintoja koskevan lainsäädännön valmistelu kuuluu kauppa- ja teollisuusministeriön tehtäviin. EU:n uudet hankintadirektiivit saatetaan Suomessa voimaan kahdella erillisellä lailla, jotka astunevat voimaan ensi vuoden alusta.¹⁰⁴ Laki julkisista hankinnoista (hankintalaki) tulee koskemaan yleislakina kaikkia hankintaviranomaisia ja erityisalojen hankintalaki vain vesi-, energia- ja liikennesektoria sekä postitoimintaa. Muutoksia perustellaan pyrkimyksellä selkeämpään kilpailuttamismenettelyyn.¹⁰⁵

Kun hankinnan arvonlisäveroton hinta ylittää säädetyn summan, on noudatettava tarkempaa menettelyä. EU-kynnysarvot ylittäviin hankintoihin sovelletaan direktiivien mukaisia kilpailuttamismenettelyjä. Niistä on myös julkaistava ilmoitus EU:n virallisessa lehdessä. Suurimpana uutuuksena lakiin tulevat kotimaiset kynnysarvot, jotka alittavia hankintoja ei tarvitse kilpailuttaa, ja ostajat voivat soveltaa niihin omia ohjeistojaan. Erityisalojen hankintalaki koskee pelkästään EU-arvot ylittäviä hankintoja.¹⁰⁶

TAULUKKO 3. Hankintojen kynnysarvot (euroissa)¹⁰⁷

EU-kynnysarvot:	
tavara- ja palveluhankinnoissa (valtion keskushallinto)	137 000
tavara- ja palveluhankinnoissa (muut viranomaiset)	211 000
Erityisalojen EU-kynnysarvot:	
tavara- ja palveluhankinnoissa	422 000
rakennusurakoissa	5 278 000
Kansalliset kynnysarvot:	
tavara- ja palveluhankinnoissa	15 000
terveydenhoito- ja sosiaalipalveluissa	50 000
rakennusurakoissa	100 000

Lukumääräisesti suurin osa hankinnoista, yli miljoona hankintaa arvoltaan 1,36 miljardia, jää hankintalainsäädännön ulkopuolelle, jolloin kilpailuttamiskustannuksissa säästetään. On arvioitu, että EU-kynnysarvot ylittävien hankintojen määrä Suomessa on noin 3,6 miljardia euroa (1 600 hankintaa). Noin 9 miljardia euroa (40 000 hankintaa) sijoittuu lakiluonnoksessa ehdotetun kansallisen kynnysarvon ja EU-kynnysarvon välille.¹⁰⁸

7.2 Direktiivit: ekomerkintä, eettinen - tai vastaava

Uusien niin kutsuttujen viranomaissektorin ja erityisalojen hankintadirektiivien taustalla on tavaroiden ja palvelujen vapaa liikkuvuus EU:ssa. Direktiivien perusteella EU-alueen tietyn kynnysarvon ylittävät julkiset hankinnat on avattu kilpailulle.¹⁰⁹

Vuonna 2001 EU:n komissio julkaisi tiedonannon EU-lainsäädännön tarjoamista mahdollisuuksista ottaa ympäristönäkökohdat huomioon julkisissa hankinnoissa.¹¹⁰ Vastaavaa ohjetta ei ole vielä olemassa eettisistä hankinnoista. Myös Luxemburgissa toimivan EY-tuomioistuimen päätökset ovat toimineet tärkeänä ohjenuorana EU-lainsäädännön soveltamiselle ja direktiivien uudistamiselle. Tähän mennessä tosin yksikään päätös ei ole koskenut julkisten hankintojen eettisyyttä.¹¹¹

Uudet direktiivit selventävät joitakin periaatteita liittyen erityisesti julkisten hankintojen ekologisuuteen ja vähemmässä määrin sosiaalisiin kriteereihin.¹¹² Kun näitä kriteerejä liitetään hankintaprosessiin, täytyy viranomaisen julkaista ne jo alussa hankintailmoituksen tai tarjouspyynnön muodossa. Tuotteen tai tuotanto-olojen eritelmissä tulee viitata hyväksytyihin (kansainvälisiin) standardeihin kuten ekomerkintään tai työstandardeihin (esim. ILO:n yleissopimukset), mutta vastaavat ominaisuudet tulee hyväksyä.¹¹³

7.3 Tarjouskilpaan myös EU:n ulkopuolelta

Maailman kauppajärjestö WTO:n julkisia hankintoja koskevan GPA-sopimuksen kynnysarvot vastaavat EU:n kynnysarvoja. Sopimuksen allekirjoittaneiden maiden yritykset voivat myös osallistua EU:n tarjouskilpailuihin.¹¹⁴ Suomalaisten julkisten ostajien on noudatettava kansallisen lainsäädännön lisäksi GPA-sopimusta.¹¹⁵ Siinä vastuullinen hankinta on määritelty hyvin yleisellä tasolla. GPA-sopimuksen mukaan ihmis-, eläin- ja kasvien elämän sekä terveyden suojelemiseen tähtäävät toimenpiteet ovat sallittuja.¹¹⁶

Ensimmäinen GPA-sopimus allekirjoitettiin vuonna 1979. Suomi on ollut siinä mukana alusta lähtien. Pyrkimyksenä on lisätä kansainvälistä kilpailua julkisissa hankinnoissa.¹¹⁷ Tällä hetkellä sopimuksen ovat solmineet 38 maata: EU-maat, Kanada, Kiinan Hong Kong, Israel, Japani, Etelä-Korea, Liechtenstein, Norja, Islanti, Singapore, Sveitsi, Yhdysvallat ja Hollannin Aruba. Liittymisprosessi on kesken seuraavien maiden osalta: Albania, Bulgaria, Georgia, Jordania, Kirgisia, Moldova, Oman, Panama ja Taiwan.¹¹⁸

8 OHJEET PUUTTUVAT, MILLAISET OVAT EETTISTEN HANKINTOJEN MAHDOLLISUUDET?

Vaikka julkisten hankintojen eettisyyttä ei ole vielä käsitelty tai ohjeistettu tarkemmin, eettisten kriteerien asettaminen julkisille hankinnoille on mahdollista ”koneistaloudellisuuden” puitteissa. Edelläkävijöitä ihmis- ja työelämän oikeuksien huomioon ottamisessa löytyy Euroopasta jo useita. Tietoa aiheesta on tuottanut esimerkiksi EuroCities-verkoston projekti. Useat kaupungit, kunnat ja muut julkisyhteisöt ostavat reilun kaupan tuotteita, ja jotkut jo vaativat ILO:n sopimusten noudattamista alihankkijoidenkin tehtaissa.

Eettisyys- ja muutkin kriteerit on ilmaistava osana julkisten hankintojen asiakirjoja. Tarkempien ohjeiden puuttuminen eettisten kriteerien osalta luo tiettyä epävarmuutta. Samaan aikaan vallitsee kuitenkin yksimielisyys siitä, että ketään ei voida pakottaa ostamaan epäinhimillisissä oloissa valmistettuja tuotteita. Niin Suomi kuin muutkin EU-maat ovat sitoutuneet kansainvälisten sopimusten noudattamiseen. Varsinkin YK:n ihmisoikeusjulistus on laajasti hyväksytty, ja se sisältää työ- ja ay-oikeudet.

YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (1948) asettaa tavoitteeksi, että ”kukin yksilö ja kukin yhteiskuntaelin pyrkisi, pitäen alati mielessään tämän julistuksen, valistamalla ja opettamalla edistämään näiden oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista sekä turvaamaan jatkuvien kansallisten ja kansainvälisten toimenpitein niiden yleisen ja tehokkaan tunnustamisen ja noudattamisen sekä itse jäsenvaltioiden kansojen että niiden oikeuspiirissä olevien alueiden kansojen keskuudessa.”¹¹⁹

Tämä velvoittaa periaatteessa julkiset elimet ottamaan huomioon ihmis- ja työelämän oikeudet kaikissa toimissaan, myös hankinnoissa. Eettiset kriteerit täyttävistä hankinnoista ei ole tiettävästi meneillään valitus- tai oikeusprosesseja, joten jo tehtyjen, kriteerit täyttäneiden eettisten hankintojen voidaan tulkita olleen lain mukaisia. Julkisten hankintojen eettisyys vaatii kuitenkin sitoutumista ja poliittista tahtoa. Se vaatii myös itse hankintaprosessin kehittämistä ja kustannusten kohoamiseen varautumista. Lähtökohtana käytetään useimmiten YK:n ihmisoikeuksien julistusta tai ILO:n keskeisimpiä sopimuksia.¹²⁰

LAATIKKO 3. Millaista tietoa internetistä löytyy eettisistä hankinnoista?

Etisk upphandling, Checklistor. Ruotsin kunnallisvirkamiesliiton SKTF:n materiaalia aiheesta. www.sktf.se/internationellt

CARPE Guide to Responsible Procurement (2005) ja CARPE-Net. EuroCities-verkoston opas ja tietoportaaali vastuulliseen julkiseen hankintaan. www.carpe-net.org

Guide till etisk upphandling (2006). Ruotsalaisen ”Mina skattepengar”-kampanjan yhteydessä tehty opas eettisistä julkisista hankinnoista. www.minaskattepengar.nu

Landstingsbarometer. Fair Trade Center -järjestön lanseeraama eettisten hankintojen barometri koskien ruotsalaisia maakuntia. www.fairtradecenter.se/upphandling/

Work in progress: Labour policies of workwear companies supplying public authorities in Europe (2005). Hollantilaisen SOMO-tutkimuskeskuksen selvitys työvaatteiden toimittajien vastuullisuudesta. www.somo.nl

Sustainable Procurement Update. ICLEI:n 4-5 kertaa vuodessa julkaisema uutislehti kestävästä hankinnasta. www.iclei-europe.org/procurement

Buy Fair – A Guide to the public purchasing of Fair Trade Products (2006). ICLEI:n juuri ilmestynyt opas reilun kaupan tuotteiden ottamisesta mukaan julkisiin hankintoihin. www.iclei-europe.org/buyfair

8.1 Ehtoja voi asettaa eri vaiheissa

Julkiseen hankintaan kuuluu neljä vaihetta:

- Tarpeiden määrittely ja hankintailmoituksen ja tarjouspyynnön tekeminen.
- Kelpoisuuden arviointi; päätetään, mitkä yritykset saavat osallistua ja tehdä tarjouksen.
- Tarjousten arviointi ja vertailu.
- Sopimusehtojen määrittely ja sopimuksen tekeminen sekä seuranta.¹²¹

Eettisiä kriteereitä voidaan asettaa hankintaprosessin eri vaiheissa. Ensimmäisessä vaiheessa viranomaisen voi sisällyttää kriteereitä teknisiin eritelmiin halutessaan ostaa joko reilun kaupan, ILO:n sopimukset tai muut standardit täyttäviä tuotteita.

Sallivimman näkökulman mukaan eettiset standardit voivat määrittää tarjouspyynnön sisällön, kun taas varovaisemman mielipiteen mukaan ne eivät riittäisi olennaisiksi teknisiksi eritelmiä. Niitä voidaan käyttää myös yritysten kelpoisuuden valintakriteereinä.¹²²

Eettisiä standardeja pidetään laajasti toimitusehtoina. Useimmat standardeista viittaavat ILO:n keskeisiin sopimuksiin, jotka on myös listattu EU-direktiiveissä mahdollisiksi toimitusehdoiksi. Viranomaisella olisi oikeus vaatia tarjoajia todistamaan, että sen tilaamat tuotteet on valmistettu lainmukaisissa oloissa tai että työoloja parannetaan.¹²³ Toimittajaa voidaan esimerkiksi pyytää luovuttamaan alihankkijoidensa osoitteet tarkastuskäyntiä varten.¹²⁴

Hankintayksikön kannalta olennaisinta on se, että organisaatio sitoutuu vastuulliseen hankintaan korkeimman tason linjauksissaan ja hankintatoimea koskeissa strategioissaan. Näitä ovat organisaation toiminta-ajatus tai strategia sekä hankintastrategia ja hankintapolitiikka.¹²⁵

PÄÄTELMÄT

Julkinen sektori on huomattava rahankäyttäjä ja suur-ostaja. Monia käyttötavaroita kuten vaatteita, tekstiileitä, tietokoneita ja pieninstrumentteja hankitaan verovaroilla yhä useammin halvan työvoiman maista kuten Kiinasta, Bangladeshista, Pakistanista ja Thaimaasta.

Useat raportit kertovat tehtaiden karuista työoloista ja elämiseen riittämättömistä palkoista näissä maissa. Oikeutta perustaa vapaita ammattiyhdistyksiä rajoitetaan monissa maissa, ja kielletään Kiinassa kokonaan. Raportit elintarviketuotannosta kertovat myös synkkää tarinaa esimerkiksi kahvi- ja kaakaoplantaasien työntekijöiden orjuutta lähentelevästä elämästä.

Myös Suomessa tehdään aineellisia julkisia hankintoja suurilla summilla vuosittain. Vuonna 2005 valtio osti tavaroita ja tarvikkeita noin 600 miljoonalla eurolle ja kuntasektori 1 420 miljoonalla eurolla. Monet hankinnoista kuten armeijan paidat, sairaalainstrumentit ja -kertakäyttökäsineet sekä työunivormut ovat peräisin kehitysmaissa toimivista tehtaista.

Veronmaksajilla on perusteita vaatia eurojensa vastuullista käyttöä ja sen valvontaa. Hankintaviranomaisten avoimuus näyttää tämän selvityksen perusteella melko hyvältä.

Tämän selvityksen perusteella voi todeta, että *yksikään tässä haastateltu julkinen hankintayksikkö tai osto-organisaatio ei ollut asettanut tarjouspyyntöihin toimittajilleen eettisiä vaatimuksia ja kriteereitä koskien työoloja, ay-oikeuksia ja palkkoja.*

Reilun kaupan elintarvikkeet ovat mukana use-

ammassa puitesopimuksessa, mutta niitä ei kuitenkaan juuri osteta muualle kuin valtuuston kokouksiin ja edustustilaisuuksiin. Varsinkin elintarvikkeiden kohdalla ostajat vetoavat hintaeroihin.

Erilaiset yritysskandaalit, yritysten maineriski ja ne sijoituskohteena sekä kuluttajien asettamat vaatimukset ja paineet yrityksille ovat saaneet etenkin suurimmat yritykset luomaan omia eettisen vastuun ohjeistojaan ja valvontamekanismejaan. Useat tässä selvityksessä haastatelluista yrityksistä, jotka ovat julkisen sektorin toimittajia, ovat myös toimineet näin.

Osa suomalaisista yrityksistäkin tuntee alihankkijaketjunsä ja on vierailut näiden tehtaissa. Yhdellä suomalaisella työvaateyrityksellä oli jopa oma tehdas Thaimaassa.

Silti selvityksessä kävi ilmi, että *ay-oikeuksista tai palkoista ei ole juurikaan keskusteltu alihankkijan kanssa* ja tämä koettiin joissain tapauksissa vaikeaksi. Muilta länsimaisilta suuryrityksiltä suoraan ostavat suomalaiset yritykset tai tytäryhtiöt *eivät tunteneet tuotteidensa valmistusolosuhteita, vaan luottivat toimittajayrityksen ostajien tai pääkonttorin valvovan niitä puolestaan.*

Edelläkävijöitä julkisten hankintojen eettisyydessä löytyy, vaikka hankintalainsäädäntöön koetaan liittyvän epävarmuustekijöitä eettisten kriteerien asettamisen suhteen. Esimerkiksi useat Euroopan kaupungeista ja kunnista ovat liittyneet maailmanlaajuisen Clean Clothes -kampanjan ”Puhtaiden vaatteiden yhteisöiksi”. Tämä tarkoittaa niiden sitoutumista työolojen kriteerien asettamiseen työvaatteiden hankinnassa.

Ruotsissa muun muassa puolustusvoimat ja Mariestadin kaupunki vaativat tarjouspyynnöissään vähimmäistasonä ILO:n sopimusten noudattamista koko alihankkijaketjussa.

Eettistä hankintaa ollaan kehittämässä useissa maissa juuri nyt. Siihen ei ole olemassa valmista karttaa tai lopullista maalia. Tämän esiselvityksen tarkoituksena on välittää tietoa ja kertoa uraa uurtavista kokemuksista sekä inspiroida julkisten hankintojen parissa työskenteleviä eettisten näkökulmien huomioon ottoon. Kun ensimmäinen askel on otettu, on suuret mahdollisuudet kehittämiseen ja parantamiseen.

Poliittista sitoutumista julkisten hankintojen eettisyyteen tarvitaan. Se on suoraan sidoksissa kansalaisten kasvavaan tietoisuuteen kehityskysymyksistä sekä eettisten ja reilun kaupan tuotteiden kasvavaan markkinointiin ja kulutukseen.

LÄHTEET

Etiska regler införs i stenbranchen. 17.8.2006. Sveriges radio.
Guide till etisk upphandling. 2006. Genombrott.
Hytönen, T. 2005. Valtionhallinnon hankinnat -kalvosarja. Valtiovarainministeriö.
Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (Universal Declaration of Human Rights). YK. 10.12.1948.
Kunnan / kuntayhtymän talous- ja toimintatilasto 2004, Osa II – Del II, meno- ja tuloerittelyt. Tilastokeskus.
Lamminmäki, J. 2006. Yhteishankintayksikkö ja seudullisen hankintatoimen kehittäminen -kalvosarja. Uusi hankintalaki -seminaari kuntamarkkinoilla. 7.9.2006
Lann, F. & Thorsell, J. 2005. En god affär – socialt ansvar i offentlig upphandling. Bokförlaget Atlas, Stockholm.
Moschitz, S. 2005. CARPE Guide to Responsible Procurement. EuroCities Secretariat, Brussels. 2nd edition.
Nissinen, A. 2004. Julkisten hankintojen ympäristöopas. Suomen ympäristökeskus, julkaisu nro 113. Edita Prima, Helsinki.
Nurmi, E. 31.5.2006. Kiinalainen kivi joutui epäsuosioon Ruotsissa. Artikkelit Helsingin Sanomissa.
Svenska sjukhuskläder sys i hemliga fabriker. 5.7.2006. Kommunalarbetaren.
Tuusa, P. 2006. Hankintalaki tuo käyttöön kansalliset kynnysarvot. Kuntalehti 9/2006.
Ulkoasiainministeriö. 10.5.2006. E-Kirjelmä. WTO:n julkisia hankintoja koskevan sopimuksen uudistaminen; neuvottelut markkinoillepääsystä
Valtion konsernitason hankintastrategia. 2004. Valtion hankintatoimen neuvottelukunta, valtiovarainministeriö.
der Wal, S. & Slob, B. 2005. Work in progress, Labour policies of workwear companies supplying public authorities in Europe. SOMO.
Yimprasert, J. 2006. The Life of Football Factory Workers in Thailand. Thai Labour Campaign Publication.

HAASTATTELUT

31.10.2006 Jouni Ranz, lakimies, puolustusvoimien materiaalilaitoksen talousvarikko, puhelinhaastattelu
31.10.2006 Ari-Matti Toivonen, materiaali-palveluyksikön päällikkö, Hansel Oy, puhelinhaastattelu
1.11.2006 Tomi Hytönen, vanhempi budjetti-sihteeri, valtiovarainministeriö, puhelinhaastattelu
1.11.2006 Reijo Järvinen, katu- ja puisto-projektin johtaja, Helsingin kaupungin rakennusvirasto, puhelinhaastattelu
1.11.2006 Maiju Kanto, tuoteryhmäpäällikkö, Helsingin kaupungin rakennusvirasto, puhelinhaastattelu
1.11.2006 Raija Lahtela, tekstiilivastaava, Helsingin kaupungin hankintakeskus, puhelinhaastattelu
1.11.2006 Perttu Pohjonen, sairaalatarvikevastaava, Helsingin kaupungin hankintakeskus, puhelinhaastattelu
2.11.2006 Eija Kontuniemi, lakiasiainpäällikkö, Hansel Oy, puhelinhaastattelu
2.11.2006 Raija Tevaniemi, rakennuttajapäällikkö, Tampereen kaupunki, puhelinhaastattelu
2.11.2006 Heikki Tuomaala, katurakennusmestari, Oulun kaupunki, puhelinhaastattelu
3.11.2006 Ilona Lundström, asiantuntija, Julkisten hankintojen neuvontayksikön, puhelinhaastattelu
3.11.2006 Antero Taipale, piiri-insinööri, Helsingin kaupungin rakennusvirasto, sähköposti
3.11.2006 Jorma Tuominen, Kwintet Hejco Oy, toimitusjohtaja, puhelinhaastattelu
7.11.2006 Lauri Hulkko, toimitusjohtaja, Logonet Oy, sähköposti
7.11.2006 Aune Sahiluoto, ruokapalveluvastaava, Lahden Ateria, puhelinhaastattelu
7.11.2006 Mary-Ann Räsänen, ostaja, Lahden kaupungin hankintaosasto, sähköposti
8.11.2006 Mervi Jansson, markkinointipäällikkö, Intracor Medical Oy, puhelinhaastattelu
9.11.2006 Markus Hopp, Medicon, Saksa,

puhelinhaastattelu
9.11.2006 Henriikka Siikala, markkinointijohtaja, Berner Oy, puhelinhaastattelu
9.11.2006 Harry Toivonen, toimitusjohtaja, Interrock Oy, puhelinhaastattelu
9.11.2006 Jyrki Vahermo, toimitusjohtaja, Asbegran Oy, puhelinhaastattelu
10.11.2006 Maria Appelblom, Försvarets materielverk, Ruotsi, puhelinhaastattelu
10.11.2006 Pekka Hyttinen, toimitusjohtaja, Kwintet Leijona Oy, puhelinhaastattelu
10.11.2006 Sibylle Menders, Mariestadin kaupunki, Ruotsi, puhelinhaastattelu
13.11.2006 Kari Tossavainen, Puolustusvoimien pääesikunta, puhelinhaastattelu
13.11.2006 Erkki Veikkolainen, johtaja, Bonmed Eesti, puhelinhaastattelu
13.11.2006 Thomas Weckman, johtaja, Mölnlycke Health Care, Ruotsi, sähköposti
20.11.2006 Minna Ahola, johtaja, Espoon ruokapalvelukeskus, puhelinhaastattelu
20.11.2006 Vesa Haapamäki, hankintajohtaja, Jyväskylän kaupunki, puhelinhaastattelu
20.11.2006 Kaija-Liisa Lohivuo, hankintapäällikkö, Porin kaupungin hankintatoimisto, puhelinhaastattelu
20.11.2006 Timo Martelius, juridiikan asiantuntija, Espoon hankintakeskus, puhelinhaastattelu
20.11.2006 Erja Niskala, ostaja, Oulun Logistiikka, puhelinhaastattelu
20.11.2006 Harri Salmenautio, toimitusjohtaja, Finnwillia Oy, puhelinhaastattelu
22.11.2006 Anne Majalampi, palveluvastaava, Hansel Oy, puhelinhaastattelu
27.11.2006 Pellervo Hämäläinen, viestintäjohtaja, Oriola Oy

VIITTEET

- 1 <http://www.hankinnat.fi>
- 2 Moschitz 2005, s. 6
- 3 Guide till etisk upphandling 2006, s. 5
- 4 Guide till etisk upphandling 2006, s. 5
- 5 Guide till etisk upphandling 2006, s. 2
- 6 Guide till etisk upphandling 2006, s. 2
- 7 Guide till etisk upphandling 2006, s. 3
- 8 Guide till etisk upphandling 2006, s. 3
- 9 <http://www.sask.fi/kampanjat/vastuu.htm>
- 10 <http://www.cleanclothes.org/news/06-10-12.htm>
- 11 Yimprasert 2006, http://www.cleanclothes.org/ftp/Life_football_workers_of_thailand.pdf
- 12 <http://www.cleanclothes.org/publications/05-01-25.htm>
- 13 <http://www.guardian.co.uk/>
- 14 <http://www.renklader.org/>
- 15 <http://www.sask.fi/kampanjat/vastuu.htm>
- 16 Lann & Thorsell 2005, s. 23-49
- 17 www.eti.org.uk
- 18 Lann & Thorsell 2005, s. 44
- 19 http://www.vm.fi/vm/fi/09_valtiontalous/06_valtionhallinnon_hankintatointi/index.jsp
- 20 Moschitz 2005, s. 5
- 21 <http://www.hansel.fi/>
- 22 http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/03_muut_asiakirjat/Poytakirja_181005.pdf
- 23 Hytönen 2005, s. 2-5
- 24 http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/03_muut_asiakirjat/Poytakirja_181005.pdf
- 25 Nissinen 2005, s. 14
- 26 http://www.vm.fi/vm/fi/09_valtiontalous/06_valtionhallinnon_hankintatointi/index.jsp
- 27 http://www.vm.fi/vm/fi/09_valtiontalous/06_valtionhallinnon_hankintatointi/01_valtion_hankintatoimen_neuvottelukunta/index.jsp
- 28 Valtion konsernitason hankintastrategia 2004
- 29 Hytönen, suull. tieto
- 30 Hytönen 2005, s. 2-5
- 31 Hytönen 2005, s. 8
- 32 <http://www.hansel.fi/>
- 33 <http://www.hansel.fi/>
- 34 <http://www.hansel.fi/>
- 35 Kontuniemi, suull. tieto
- 36 Toivonen A., suull. tieto
- 37 <http://www.hansel.fi/>
- 38 Tuominen, suull. tieto
- 39 Hyttinen, suull. tieto
- 40 der Wal & Slob 2005, s. 16-18
- 41 Ranz, suull. tieto
- 42 Tossavainen, suull. tieto
- 43 Hulkko, sähköposti
- 44 Salmenautio, suull. tieto
- 45 <http://www.kunnat.net/>
- 46 http://www.stat.fi/til/ktt/2005/ktt_2005_2006-08-11_tie_002.html
- 47 <http://www.kunnat.net/>
- 48 Lamminmäki 2006, www.kunnat.net
- 49 Nissinen 2005, s. 16
- 50 Martelius, suull. tieto
- 51 Lohivuo, suull. tieto
- 52 Kunnan / kuntayhtymän talous- ja toimintatilasto 2004
- 53 <http://www.kunnat.net/>
- 54 Lundström, suull. tieto
- 55 Lahtela, suull. tieto
- 56 Pohjonen, suull. tieto
- 57 Jansson, suull. tieto
- 58 Jansson, suull. tieto
- 59 Veikkolainen, suull. tieto
- 60 Siikala, suull. tieto
- 61 Härmäläinen, suull. tieto
- 62 Härmäläinen, suull. tieto
- 63 Hopp, suull. tieto
- 64 Weckman, sähköposti
- 65 Taipale, sähköposti
- 66 Järvinen, suull. tieto
- 67 Kanto, suull. tieto
- 68 Tevaniemi, suull. tieto
- 69 Tuomaala, suull. tieto
- 70 Toivonen H., suull. tieto
- 71 Vahermo, suull. tieto
- 72 Majalampi, suull. tieto
- 73 Sahalampi, suull. tieto
- 74 Ahola, suull. tieto
- 75 Niskala, suull. tieto
- 76 Haapamäki, suull. tieto
- 77 <http://www.cleanclothes.org/campaign/communities.htm>
- 78 <http://www.eurocities.org/carpe-net/>
- 79 <http://www.minaskattepengar.nu/>
- 80 Guide till etisk upphandling, s. 18
- 81 Guide till etisk upphandling, s. 19
- 82 <http://www.fairtradecenter.se/upphandling/>
- 83 Guide till etisk upphandling, s. 20
- 84 Appelblom, suull. tieto
- 85 <http://www.fairtradecenter.se/upphandling/>
- 86 <http://www.mariestad.se/>
- 87 Menders, suull. tieto
- 88 <http://www.reilukauppa.fi/>
- 89 <http://www.reilukauppa.fi/>
- 90 <http://www.fairtradecenter.se/upphandling>
- 91 <http://www.fairtradecenter.se/upphandling>
- 92 <http://www.renklader.org/>
- 93 Nurmi 2006 (HS), s. B11
- 94 Etiska regler införs i stenbranschen. 17.8.2006. Sveriges radio. (<http://www.sr.se/cgi-bin/P1/>)
- 95 Svenska sjukhuskläder sys i hemliga fabriker. 5.7.2006. Kommunalarbetaren. (<http://www.kommunalarbetaren.com/>)
- 96 https://www.sktf.se/Templates/Page_2517.aspx
- 97 https://www.sktf.se/Templates/Page_2512.aspx
- 98 <http://www.hankinnat.fi/>
- 99 http://www.vm.fi/vm/fi/09_valtiontalous/06_valtionhallinnon_hankintatointi/index.jsp
- 100 <http://www.hansel.fi/>
- 101 <http://www.hansel.fi/>
- 102 Nissinen 2005, s. 3
- 103 Nissinen 2005, s. 19
- 104 Tuusa 2006, s. 11
- 105 <http://www.ktm.fi/>
- 106 <http://www.ktm.fi/>
- 107 <http://www.ktm.fi/>
- 108 Tuusa 2006, s. 11
- 109 <http://www.ktm.fi/>
- 110 <http://www.ktm.fi/>
- 111 Moschitz 2005, s. 27
- 112 Moschitz 2005, s. 14
- 113 der Wal & Slob 2005, s. 11
- 114 der Wal & Slob 2005, s. 10
- 115 <http://www.ktm.fi/>
- 116 Moschitz 2005, s. 16
- 117 www.ktm.fi/
- 118 Ulkoasiainministeriö 2005
- 119 Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 1948, www.ihmisoikeudet.net
- 120 Guide till etisk upphandling, s. 9, 11-14
- 121 Moschitz 2005, s. 10
- 122 Moschitz 2005, s. 27
- 123 Moschitz 2005, s. 28
- 124 Guide till etisk upphandling, s. 15-17
- 125 Nissinen 2005, s. 21

FINNWATCH